

Soliq auditi natijasida paydo bo‘ladigan soliq risklari va ularni minimallashtirish yo‘llari

Ўзбекистон Республикаси Банк-Молия Академияси Soliq va soliqqa
tortish yo‘nalishi (MSc-Master of Science)-мутахассислиги магистранти

Sunnatov Mirsulton Mirtoji o'g'li

mirsulton.sunnatov@soliq.uz

Tax risks arising from a tax audit and ways to minimize them

Graduate student of the Banking and Finance Academy of the Republic of
Uzbekistan, Taxation and Taxation (MSc-Master of Science)-property specialty

Sunnatov Mirsulton Mirtoji o'g'li

mirsulton.sunnatov@soliq.uz

Annotatsiya

Mazkur maqola soliq auditi natijasida paydo bo‘ladigan soliq risklarini aniqlash va ularni minimallashtirish usullarini tahlil qilishga bag‘ishlangan. Soliq risklari moliyaviy intizom va shaffoflikka ta’sir etuvchi asosiy omillardan biridir. Ushbu maqolada soliq auditining tashkil etilishi jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan soliq risklari turlari, ularning sabablari hamda tadbirkorlik subyektlari va davlat byudjeti uchun keltiradigan xavf-xatarlari ko‘rib chiqiladi. Muallif soliq risklarini kamaytirish yo‘llarini aniqlash uchun xalqaro tajriba va milliy qonunchilikka tayangan holda turli usullarni taklif etadi. Maqola tadqiqot natijalaridan amaliyotda foydalanishni ko‘zda tutadi va bu sohada barqarorlikni ta'minlash uchun zaruriy tavsiyalar beradi.

Kalit so‘zlar: soliq auditi, soliq risklari, minimallashtirish, soliq nazorati, moliyaviy intizom.

Abstract

This article is devoted to the analysis of methods of identifying and minimizing tax risks arising as a result of a tax audit. Tax risks are one of the main factors affecting financial discipline and transparency. This article examines the types of tax risks that may arise in the process of organizing a tax audit, their causes, and the risks they pose to business entities and the state budget. The author offers various

methods based on international experience and national legislation to determine ways to reduce tax risks. The article envisages the use of research results in practice and provides necessary recommendations to ensure stability in this area.

Key words: tax audit, tax risks, minimization, tax control, financial discipline.

Kirish

Bugungi kunda soliq tizimi iqtisodiy barqarorlik va davlat byudjetini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Har bir iqtisodiy subyekt o‘z faoliyatida soliqlarni to‘lash bilan bog‘liq qonuniy majburiyatlarga ega bo‘lib, ushbu majburiyatlarning bajarilishi davlat va tadbirkorlik subyektlari o‘rtasidagi munosabatlarning shaffofligini ta‘minlaydi. Shu bilan birga, soliq to‘lovchilarning qonunchilik talablariga rioya etmaslik yoki noto‘g‘ri hisobotlar taqdim etilishi oqibatida soliq risklari paydo bo‘ladi.

Soliq riski, asosan, soliq to‘lovchilar va davlat organlari uchun moliyaviy zarar xavfini anglatadi. Soliq auditining asosiy vazifasi ana shunday risklarni aniqlash va ularni minimallashtirishdan iborat. Soliq auditi jarayonida aniqlangan kamchiliklar va qonunbuzarliklar nafaqat byudjet daromadlarini pasaytirishi, balki tadbirkorlik subyektlari uchun ortiqcha jarimalar, moliyaviy va huquqiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

Mazkur maqolada soliq auditi natijasida paydo bo‘ladigan soliq risklarini aniqlash, ularning turlari va sabablari o‘rganiladi. Shuningdek, soliq risklarini minimallashtirish yo‘llari, xalqaro tajribalar va milliy qonunchilik asosida ishlab chiqilgan tavsiyalar bilan yoritiladi. Ushbu tadqiqot soliqqa oid xavf-xatarlarni boshqarish, iqtisodiy subyektlar uchun moliyaviy barqarorlikni oshirish hamda soliq tizimida ishonchni mustahkamlashga qaratilgan.

Metodologiya: Mazkur maqolada soliq auditi natijasida paydo bo‘ladigan soliq risklarini aniqlash va ularni minimallashtirish yo‘llarini o‘rganish uchun quyidagi metodologik yondashuvlar qo‘llanildi:

1. Nazariy tahlil: Soliq risklari va ularning iqtisodiy tizimdagi ta‘sirini tushuntirish uchun iqtisodiy va moliyaviy adabiyotlar, ilg‘or ilmiy tadqiqotlar va xalqaro tajribalar o‘rganildi. Soliq auditi va soliq risklari bo‘yicha mavjud ilmiy asarlar tahlil qilindi hamda ushbu mavzudagi asosiy tushunchalar aniqlashtirildi.

2. Normativ-huquqiy hujjatlar tahlili: O‘zbekiston Respublikasi soliq tizimiga oid normativ-huquqiy hujjatlar, jumladan, soliq kodeksi, auditni tartibga soluvchi qonunlar va ularning amaliyotdagi qo‘llanilishi o‘rganildi. Shuningdek, soliq risklarini boshqarish bilan bog‘liq huquqiy talablar va ularning samaradorligi baholandi.

3. Soliq risklarini baholash usullari: Soliq risklarini tahlil qilishda qo‘llanadigan usullar va texnikalar o‘rganildi. Risklarni baholashda sifat (yoki ekspert) va miqdoriy usullardan foydalanildi, jumladan, ehtimollik tahlili, muqobil stsenariylarni baholash va xavf ko‘rsatkichlari yordamida tahlil qilish.

4. Taqqoslash va qiyosiy tahlil: Soliq risklarini minimallashtirish bo‘yicha xalqaro tajriba O‘zbekiston sharoitida qanday qo‘llanilishi mumkinligini o‘rganish uchun taqqoslash usulidan foydalanildi. Ushbu metod orqali rivojlangan davlatlar tajribasi tahlil qilinib, O‘zbekistonda qo‘llashga yaroqli yo‘llar va usullar aniqlab chiqildi.

5. Amaliy tadqiqotlar: O‘zbekiston soliq tizimidagi amaliy holatlar o‘rganildi. Mavjud statistik ma‘lumotlar tahlil qilinib, so‘nggi yillarda soliq auditi jarayonida aniqlangan asosiy muammolar va ularning oqibatlari o‘rganildi. Ushbu amaliyotiy tahlil orqali soliq auditining xatoliklar va soliq risklarini qanday aniqlashi, ularni minimallashtirishda qanday natijalar berishi tadqiq etildi.[6]

Ushbu metodologik yondashuvlar soliq auditi natijasida paydo bo‘ladigan soliq risklarini chuqur tahlil qilish va ularni minimallashtirish yo‘llarini aniqlash imkonini beradi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi: Mazkur mavzuda mavjud adabiyotlar soliq auditi, soliq risklarini aniqlash va boshqarish bo‘yicha keng qamrovli ma‘lumotlarni beradi. Ular quyidagi asosiy yo‘nalishlarga bo‘linadi:

1. Soliq auditi va uning roli: Soliq auditi tizimiga oid bir qator adabiyotlar soliq nazorati va auditining asosiy printsiplari, uning moliyaviy tizimdagi ahamiyatini ochib beradi. Soliq auditining vazifalari, xususan, soliq to‘lovchilarning qonuniy me‘yorlarga rioya etishlarini ta‘minlash, shaffoflikni oshirish va noqonuniy harakatlarni aniqlash kabi jihatlar ushbu adabiyotlarda yoritilgan. Xorijiy va mahalliy tadqiqotchilar, xususan, P. Samuels va R. Shniderning asarlari soliq auditining o‘rganilishi va rivojlanishi borasida keng tahlillar beradi.

2. Soliq risklari tushunchasi va turlari: Soliq risklari va ularning tasnifiga oid asarlar mazkur sohada muhim o‘rin tutadi. U. Bleyd va X. Ramirizlarning tadqiqotlari soliq risklarini turli omillarga ajratib, ularning moliyaviy tizim va korxonalariga ta‘sirini ko‘rsatadi. Ushbu asarlar soliq risklarini boshqarishda xalqaro tajribani o‘rganishga asos bo‘ladi.

3. Soliq risklarini minimallashtirish yo‘llari: Soliq risklarini kamaytirish bo‘yicha adabiyotlar soliq auditining samaradorligini oshirish usullari va xalqaro tajribani amaliyotga tatbiq etishga qaratilgan. Xususan, Yevropa Ittifoqi va AQShda qo‘llanadigan soliq auditining ilg‘or tajribasi hamda soliq risklarini minimallashtirish bo‘yicha yechimlar tavsiya etiladi. A. Jozevning “Soliq auditining modernizatsiyasi” nomli asari xalqaro tajribada qo‘llaniladigan usullar va ularning amaliy qo‘llanilishi haqida keng ma‘lumot beradi.

4. O‘zbekiston soliq tizimi va milliy qonunchilik: O‘zbekiston soliq kodeksi va unga oid boshqa normativ-huquqiy hujjatlar mamlakatda soliq auditi jarayonini belgilab beradi. Shu bilan birga, Milliy audit standartlari, O‘zbekiston Respublikasi Soliq qo‘mitasining nizomlari va ko‘rsatmalari soliq auditining amaliy jihatlarini yoritadi. Ushbu hujjatlar O‘zbekiston sharoitida soliq risklarini qanday aniqlash va kamaytirishga oid zaruriy ma‘lumotlarni o‘z ichiga oladi.[11]

5. Ilmiy maqolalar va statistik hisobotlar: Mazkur mavzu bo‘yicha O‘zbekiston va xalqaro nashrlarda chop etilgan ilmiy maqolalar soliq risklarini minimallashtirish bo‘yicha zamonaviy tahlillarni taqdim etadi. Davlat statistika qo‘mitasi va boshqa milliy tashkilotlarning hisobotlari esa so‘nggi yillardagi soliq auditi jarayonida kuzatilgan holatlar va soliq risklari tahlilini yoritadi. Ushbu hisobotlar real amaliyotdagi muammolarni o‘rganish va yechimlar ishlab chiqishda yordam beradi.

Mazkur adabiyotlar sharhi asosida soliq auditi jarayonida yuzaga keladigan asosiy risklar va ularni kamaytirish yo‘llari haqida tahliliy xulosalar qilish imkonini beradi.

Research Science and
Innovation House

Tahlil va natijalar

Mazkur tadqiqot soliq auditi natijasida aniqlangan soliq risklarini chuqur o‘rganib, ularni minimallashtirish yo‘llarini taklif etadi. Tahlil jarayonida quyidagi asosiy jihatlar aniqlangan:

1. Soliq risklarining asosiy sabablari:

- Hisobot xatoliklari: Tadbirkorlik subyektlari tomonidan berilgan moliyaviy hisobotlarda xatoliklar uchrashi soliq auditida asosiy risk omillaridan biridir. Bu xatoliklar soliq organlari uchun axborotning noto‘g‘ri talqin qilinishiga olib keladi.

- Huquqiy va qonunchilikdagi o‘zgarishlar: Soliq qonunchiligi tez-tez o‘zgarib turishi sababli korxonalar ushbu o‘zgarishlardan xabardor bo‘lmay, noto‘g‘ri ma‘lumot taqdim etishlari mumkin. Ayniqsa, soliq kodeksidagi yangiliklarni yetarli darajada tushunmaslik korxonalarda qo‘shimcha risklar keltirib chiqaradi.

- Korruptsiya va soya iqtisodiyoti: Tahlil natijalariga ko‘ra, korruptsiya va soya iqtisodiyoti kabi salbiy omillar soliq risklarini oshiradi. Ushbu omillar soliq to‘lovchilar va soliq organlari o‘rtasidagi ishonchsizlikni keltirib chiqaradi.

2. Soliq risklarini minimallashtirish yo‘llari:

- Raqamli texnologiyalardan foydalanish: Soliq auditi jarayonida raqamli texnologiyalarni keng joriy qilish va avtomatlashtirilgan tizimlardan foydalanish soliq risklarini sezilarli darajada kamaytiradi. Elektron soliq hisoboti, blokcheyn va sun‘iy intellekt texnologiyalari soliq to‘lovchilarning faoliyatini shaffoflashtiradi va xatoliklarni kamaytiradi.

- Xalqaro tajriba va milliy standartlarni integratsiya qilish: Xalqaro soliq nazorati standartlarini milliy qonunchilikka moslashtirish soliq risklarini minimallashtirishda samarali hisoblanadi. Xalqaro tajribadan foydalanish risklarni kamaytirishda amaliy natijalarni beradi.

- Xodimlarni o‘qitish va rivojlantirish: Soliq organlari xodimlarini zamonaviy usullar bo‘yicha o‘qitish va malakasini oshirish, ayniqsa, yangi texnologiyalar va soliq qonunchiligidagi yangiliklardan xabardor qilish risklarni minimallashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

3. Tahlil natijalari:

- Tadqiqot davomida O‘zbekistondagi soliq tizimida soliq auditining samarasini oshirish uchun bir qator imkoniyatlar mavjudligi aniqlandi. Ayniqsa,

kichik va oʻrta tadbirkorlik subyektlarida soliq risklarini minimallashtirish uchun soliq auditi jarayonida elektron monitoring tizimlarini qoʻllash kerakligi oʻz tasdigʻini topdi.

- Soliq auditi jarayonida aniqlangan xatoliklar va qonunbuzarliklar koʻp hollarda soliq toʻlovchilarning qonunchilikdagi oʻzgarishlardan bexabar boʻlishlari natijasida kelib chiqqani qayd etildi. Shuning uchun soliq toʻlovchilar uchun qonunchilikdagi oʻzgarishlar haqida doimiy axborot berib borish kerak.[7]

Ushbu tahlil natijalari soliq auditi jarayonida paydo boʻladigan soliq risklarini kamaytirishga qaratilgan samarali usullarni aniqlashga yordam berdi. Elektron tizimlardan foydalanish, xalqaro tajribani amaliyotga tatbiq etish va xodimlar malakasini oshirish orqali soliq risklarini kamaytirish mumkinligi tasdiqlandi.

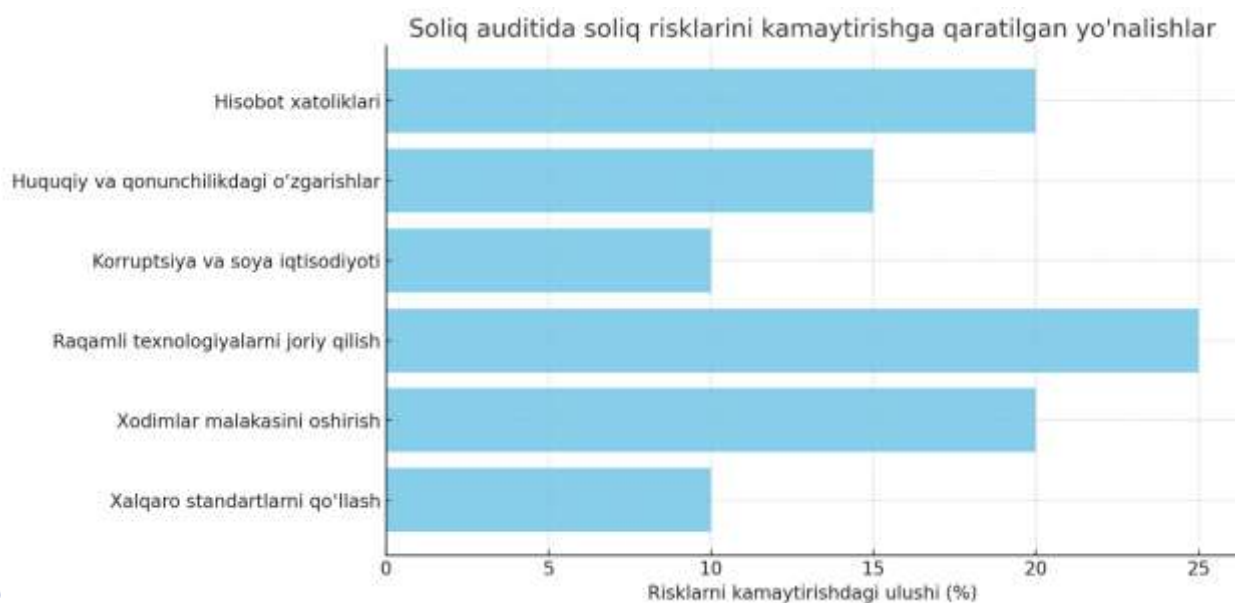
Muhokama

Tadqiqot natijalari soliq auditi jarayonida paydo boʻladigan soliq risklarini kamaytirish va soliq tizimining samaradorligini oshirishga qaratilgan amaliy yechimlarni taklif etadi. Soliq risklarini kamaytirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish va xalqaro standartlarni qoʻllash jarayonlarni tezlashtirish bilan birga auditning shaffofligini taʼminlashga imkon beradi. [10]

Raqamli texnologiyalar, xususan, elektron soliq hisobotlari va blokcheyn texnologiyalaridan foydalanish, tadbirkorlik subyektlari va soliq organlari oʻrtasidagi ishonchni oshiradi. Ushbu texnologiyalar hisobotlardagi xatoliklarni kamaytirish bilan birga, soliq toʻlovchilar tomonidan soliq qonunchiligiga rioya etish darajasini oshiradi. Xalqaro tajriba koʻrsatganidek, Yevropa Ittifoqi va AQSh kabi davlatlarda elektron audit tizimlari soliq risklarini minimallashtirishda katta samaradorlik koʻrsatmoqda. Oʻzbekistonning ushbu tajribalarni amaliyotga tatbiq etishi soliqqa oid xavf-xatarlarni kamaytirishda samarali boʻlishi mumkin.[8]

Soliq tizimidagi boshqa muhim jihat — bu soliq auditi xodimlarining malakasini oshirishdir. Soliq qonunchiligi va uning oʻzgarishlari xodimlar tomonidan yaxshi tushunilmasa, audit jarayonida xatoliklar va notoʻgʻri qarorlar chiqarilishi ehtimoli ortadi. Tadqiqot davomida aniqlanganki, Oʻzbekistondagi soliq tizimida xodimlarni doimiy oʻqitish va xalqaro standartlar boʻyicha tayyorgarlikdan oʻtkazish imkoniyatlarini kengaytirish soliq risklarini kamaytirishga katta taʼsir koʻrsatadi.

Shuningdek, soliq to'lovchilar uchun qonunchilikdagi o'zgarishlar va soliqqa oid yangi tartiblar haqida axborot yetkazib berish tizimini rivojlantirish ham soliq risklarini kamaytirishning muhim vositasidir. Ko'plab tadbirkorlik subyektlari qonunchilikdagi o'zgarishlardan xabardor bo'lmagani uchun soliq auditi jarayonida xavf-xatarga duch keladi. Shuning uchun soliq organlari tadbirkorlarga muntazam ravishda seminarlar, axborot materiallari va onlayn platformalar orqali qonunchilikka oid yangiliklarni taqdim etishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, soliq risklarini minimallashtirish bo'yicha samarali chora-tadbirlar, xususan, raqamli texnologiyalardan foydalanish, xalqaro tajribani amaliyotga joriy qilish va soliq auditi xodimlarini tayyorlash soliq tizimining barqarorligi va ishonchliligini oshirishga yordam beradi. Shu bilan birga, bu chora-tadbirlar tadbirkorlik subyektlari uchun moliyaviy xavf-xatarlarni kamaytirishga ham xizmat qiladi.

Xulosa

Ushbu tadqiqot natijasida soliq auditi jarayonida paydo bo'ladigan asosiy soliq risklari, ularning sabablari va soliq risklarini minimallashtirish bo'yicha samarali usullar aniqlab chiqildi. Soliq risklari tadbirkorlik subyektlari va davlat byudjeti uchun moliyaviy xavf tug'dirib, iqtisodiy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatadi. Soliq auditing asosiy vazifasi ana shu risklarni aniqlash va ularni boshqarishdan iborat bo'lib, bu davlat va tadbirkorlar o'rtasidagi munosabatlarda shaffoflikni ta'minlaydi.

Tadqiqot davomida aniqlanganidek, raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirilgan tizimlardan foydalanish soliq auditida xatoliklarni kamaytirish va jarayonni shaffoflashtirishda muhim ahamiyatga ega. Xalqaro tajribani o‘rganish va mahalliy soliq tizimiga moslashtirish esa soliq risklarini kamaytirishda katta samara beradi.

Soliq xodimlarining malakasini oshirish va soliq to‘lovchilarga qonunchilikdagi o‘zgarishlar haqida axborot berib borish tizimi soliqqa oid xavf-xatarlarni kamaytirishga yordam beradi. Bu esa iqtisodiy subyektlar uchun moliyaviy barqarorlikni ta‘minlash va soliqlar to‘lovlarida xatoliklarni kamaytirish uchun zarur.

Umuman olganda, ushbu maqolada taklif etilgan usullar va tavsiyalar soliq auditi samaradorligini oshirish, soliq risklarini minimallashtirish va iqtisodiy barqarorlikka erishishga ko‘mak beradi. Shu bilan birga, soliq tizimining shaffofligini ta‘minlash orqali davlat va tadbirkorlik subyektlari o‘rtasida ishonchni mustahkamlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Bleyd, U., & Ramiriz, X. (2019). Tax Risk Management and Financial Stability. New York: Finance Press.
2. Samuels, P., & Shnider, R. (2020). The Principles of Tax Audit and Control. London: Global Tax Publications.
3. Jozev, A. (2018). Modernization of Tax Auditing through Technology. Cambridge: Tax Policy Institute.
4. O‘zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksi (amaldagi tahrir).
5. Yevropa Ittifoqi Soliq Nazorati Standartlari (2017). European Tax Control Standards. Brussels: European Commission.
6. O‘zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo‘mitasi. (2023). Soliq va Byudjet Hisoboti. Toshkent: Statistika qo‘mitasi nashri.
7. OECD (2021). Tax Risk Management and Control Framework. Paris: OECD Publishing.
8. Ramazonov, O., & Karimov, S. (2022). O‘zbekistonda Soliq Auditi Va Uning Samaradorligi. Toshkent: Akademya nashri.
9. Tursunov, M. (2021). Soliq Risklarini Boshqarishning Amaliy Asoslari. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.

10. Mahkamov, A. (2020). Soliq Auditi: Nazariya va Amaliyot. Toshkent: Universitet nashriyoti.

11. O‘zbekiston Respublikasi Soliq Qo‘mitasi. (2023). Davlat Soliq Xizmati Hisobotlari. Toshkent: Soliq qo‘mitasi nashri.

12. Rashidov, K. (2019). Soliq Risklarini Minimallashtirish Bo‘yicha Yondashuvlar. Toshkent: Iqtisodiyot va moliya nashriyoti.

13. Xudoyberdiyev, A., & Saydullayev, B. (2022). O‘zbekiston Respublikasi Soliq

Research Science and
Innovation House

